

ԶԱՐԶԱՐԱՆՔԻ ՎԿԱՆԵՐԸ

ԳՐԵՑ՝ Ճ. ԲԱՅԻՆԻ

Գ. ՊԻՂԱՏՈՍԻ ԽԵՆԹՈՒԹԻՒՆԸ

Ա.

Պիղատոսի հիւանդութեան ծանր նշանները բաւական ուշ յայտնուեցան, մանաւանդ թէ այն տարին միայն՝ երբ Վիտեղիոսի հրամանով ստիպուեցաւ թողուլ Հրէաստանը, այսինքն 36ին:

Բայց իր նկարագրին խոր փոփոխութիւն մը, ի սկզբան իրեն իսկ աննշմարելի, տեղի ունեցած էր Յիսուսի խաչելութեան յաջորդող տարիներուն մէջ: Այս խորհրդաւոր զոհին բռնի դատաւարտութիւնը՝ Պիղատոսի փակ հոգիին մէջ ծնունդ էր տուած զգացումներու, անսպասելի ու վրդովիչ մտածութիւններու, որոնց ընտանի չէր:

Կայսեր ծառայութեան իր կեանքի երկար ընթացքին մէջ՝ երբեք այդօրինակ ամբաստանեալի մը առջեւ գտնուած չէր: Բոլոր միւս ամբաստանեալները վը վիճէին իրենց անմեղութիւնը ցոյց տալու, կը խօսէին առանց հարցուելու, դիւստարներու նման կը պոռային, արդարութիւն կը հայցէին կամ զթուփին: Ընդհակառակն այն խեղճ Գալիլիացին՝ իր վիճակին անտարբեր գտնուած էր, Պիղատոս մեծ դժուարութեամբ յաջողած էր Անոր բերնէն քանի մը մոլթ խօսքեր կորզել եւ վերջին ամէնէն կարեւոր եւ ամէնէն ծանրակշիռ հարցումին՝ պատասխան առած չէր:

Պիղատոս չէր կրնար բթամտութեան վերադրել այդ լուսկացութիւնը, տակաւին կը յիշէր բոցավառ եւ թափանցող լոյսը՝ որ անոր աչքերէն կը ցայտէր: Եւ ճիշտ այդ լոյսը իր մէջ արթնցուցած էր յանկարծական թելադրութիւնը ամբաստա-

նեալին հարցնելու, թէ՛ ի՞նչ է ճշմարտութիւնը. հարցում մը՝ զոր ինքնիրեն անգամ ըրած չէր եւ երբեք մտքէն պիտի չանցնէր ուղղելու այն հրէաներէն մէկուն, զոր կ'արհամարհէր իբրեւ բոլորովին ստոր արարածներ: Յիսուս պատասխան տուած չէր եւ դատաւորը ինքնիրեն կ'որոճար պատասխանը՝ զոր պիտի տար, եթէ իրեն ուղղուէր այն սոսկալի հարցումը:

Սակայն Պիղատոսի հոգիին մէջ տեղի ունեցած փոփոխութիւնը առաջ կու գար գլխաւորապէս այն փոթորկալից օրուան հրէայ Պետերու վարմունքին պատճառած կսկիծէն եւ ոխակալութենէն, իր դէմ բանցուցած բռնութեան եւ դրեթէ յաղթահարութեան յիշատակէն:

Իր կառավարութեան օրով՝ անհամար դատաւարտութիւններ ընել տուած էր, անողորմ կերպով սպաննել ու ջարդել տը՝ ամէնէն իրենց եղբայրները եւ ամէն անգամ քահանաները բողոքէր էին իր անգթութեան դէմ, ընդդիմացել էին այդ դատաւարտութիւններուն, փորձելով դիմում կատարել Անտիոք եւ Հռոմ:

Եւ նոյն օրը պատահած էր անհաւատալին:

Երուսաղէմ գտնուէին վեր առաջին անգամ փորձած էր կեանք մը ազատել, արձակել այդ անմաքուր ժողովուրդին քաղաքացի մը, եւ սակայն տեսած էր իր դէմ բարձրանալ քահանաներու հրէական կատաղութիւնը եւ ատելութիւնը: Զէին ուղիւ որ յանցաւորը դատաւարտէ, բայց եւ ո՛չ իսկ կը հանդուրժէին որ անմեղ մը ա-

զատ արձակէ. ամէն պարագայի մէջ, ամէն առիթի մէջ, սկզբունքով իրեն հակառակ էին: Կ'արհամարհէին զինքը, եւ ամէն հնարք կը փնտռէին զինքը վար ձգելու: Բռնութեամբ խառն էին այն տարօրինակ թափառականին դատաւարտութիւնը, դիմելով ճշմարիտ եւ իսկական սպառնալիքի, այսինքն՝ իբրեւ թշնամի Կայսեր՝ Հռոմ ամբաստանելու սաստին:

Ժամանակը կ'անցնէր, բայց Պիղատոս չէր կրնար մոռնալ եւ ոչ ալ ներել այն որոգայթին ու նախատինքին: Կարծեցեալ Մեսիային սիրոյն կամ բնական դուրսի համար չէր որ ջանացած էր փրկել Յիսուսը, այլ միայն որովհետեւ տեսած էր որ ատուած է անոնցմէ, որ կ'ատէին Հռոմէական տիրապետութիւնը եւ անոր նոյն օրերու Հրէաստանի ներկայացուցիչը: Պահ մը ինքզինքը Յիսուսի մօտ զգացած էր եւ դրեթէ միացած Անոր՝ այն անհաշտ ատելութեամբ որ բախտակից կ'ընէր երկրիս տիրոջ փոխանորդը եւ տարբեր աշխարհի մը հալածուած թաղաւորը: Բայց չէր յաջողած ազատել, ու չէր կրնար մոռնալ կըրած պարտութիւնը:

Պիղատոս, բարեկամ եւ պաշտպանեալ հակահրէայ Սէանոսի, սովոր էր առել եւ հալածել հրէաները, բայց այն օրէն վեր հաղար անգամ աւելի զգաց ատելութիւնը զոր միշտ ներշնչած էր այդ զրուելի ցեղը: 30 թուականէն յետոյ աւելի կասկածոտ, աւելի անողորմ, աւելի վայրագ դարձաւ, կարծես թէ առաջադրած ըլլար այդ լիբը եւ կռուարար ժողովուրդը բնաջնջել քան կառավարել: Ամէն քրթմնջիւն պատժուած, ամէն ոճիւր խցիւն հետապնդուած, նոյն իսկ ամէնէն հեռաւոր մեղսակիցներու մէջ, ամէն ծայր տուող ապստամբութիւն անգթօրէն զսպուած, զաղտնի աղանդներու անդամները եթէ յայտնուէին՝ անագորոյն տանջանքներու կ'ենթարկուէին, որպէս զի իրենց ընկերները մատնէին: Ո՛չ մէկ առիթ կը փախցնէր Պիղատոս՝ խոցելու հպատակներուն զգայուն անձնասիրութիւնը, պղծելու Հռոմէական դրօշներով՝ սուրբ քաղաքը եւ մինչեւ իսկ Տաճարին չըջապատը:

Պարզ չէր մը կրնար մահուան պատճառ ըլլալ, եւ ապստամբութեան ամէն փորձ՝ անմեղներու ջարդին ազդանշան: Պիղատոս, Վիտեղիոսէն օգնական զօրք խնդրած էր այն չքմեղանքով, որ բովանդակ Հրէաստանի մէջ ընդհանուր ապստամբութիւն կը պատրաստուէր, եւ սակայն նոր զինուորները կը դորձածէր՝ տասանորդելու, առաջին պատրուակին, նաեւ Երուսաղէմէն հեռու գտնուող երկիրները:

Օրինակի համար՝ 36ին լսեց որ Սամարացիներու բազմութիւն մը Գարիզին լեռը զացած էր դուրս հանելու, ինչպէս կը պատմէին, կարգ մը սրբազան անօթներ, որ Մովսէսի ժամանակէն հոն թաղուած էին: Սամարացիները միայն բահերով եւ բրիչներով զինուած էին, բայց Պիղատոս կը վախէր որ քանի մը հարկւր մոլեռանդներու ժողովը, նոյն իսկ անգէն, կարենայ առաջ բերել նոր անկարգութիւններ ու խռովութիւններ:

Անմիջապէս հոն զրկեց երկու գոյնաւոր տակ, սպաննելու պատուէրով բոլոր այն պարագայական հողադործները՝ եթէ առաջին հրամանին իրենց տունները չգառնային: Սամարացիները չհնազանդեցան եւ անհնազանդութեան յաջորդող ջարդէն՝ մէկ հոգի միայն կըրցաւ հրաշքով ազատիլ: Այս կոտորածը եղածներէն աւելի անագորոյն եւ նուազ արդարանալի, յուզեց ոչ միայն Սամարիան, այլ նաեւ բոլոր մերձաւոր գաւառները, եւ ահաբեկիչ արձագանգը հասաւ նաեւ Անտիոք, ուր կը նըստէր Սուրբիոյ Կուսակալը:

Ժամանակ մը վեր՝ Վիտեղիոս արդէն նշմարած էր որ Պիղատոսի անգթութիւնը, առանց չօչափելի ու արդար պատճառներու, երթալով կ'աւելնար, եւ կը վախէր որ կարենար վնասել կայսերական տիրապետութեան ապահովութեան: Այս անգամ վերահաս զգաց ճշմարիտ եւ իրական ապրտամբութեան մը սպառնալիքը: Փոխանորդին անգթութիւնը վտանգի կ'ենթարկէր նոյն ինքն Կայսեր հեղինակութիւնը: Կուսակալը չարագոյնէն խուսափելու համար որոշեց իշխանազուրկ ընել Պիղատոսը. հրամայեց թողուլ Երուսաղէ-

մը եւ անմիջապէս Հոռոմ երթալ ինքնակալին առջեւ արդարացնելու համար իր արարքը:

Բ.

Պիղատոսի ուղեւորութիւնը երկար եւ տխուր եղաւ: Չմեռ էր եւ նաւարկութիւնը ընդհատուած գրեթէ ամբողջ Միջերկրականի մէջ: Հրէաստանի Կառավարիչը ստիպուեցաւ Կորնթոս ֆնալ նստատեղիէն հովերու սպասելու համար:

Հոռոմ հասնելու մեծ փափաք ու միանգամայն մեծ վախ ունէր: Տիրերիոսը կը ճանչնար երկտասարդութենէն ի վեր, անոր հրամանին տակ պատերազմած էր Գերմանիոյ մէջ, եւ գիտէր թէ ան սրտի բարութեան եւ գիւնանադիտական իմաստութեամբ, հակառակ էր դաւաճներու Կառավարիչներուն անդթութեան: Բայց Պիղատոս նախընտրած էր իր պաշտպան Սէստոսը գոհացնել քան Տիրերիոսը, եւ մասնաւորապէս վերջին տարիները չափազանց տարուած էր հրէաներու հանդէպ ունեցած քինախնդրութենէն, այն ձախաւեր դատավարութեան օրը կրած նախատինքին վրէժը լուծելու անյազ փափաքէն:

Աւելի քան երբեք, հիմա որ կ'երթար դէպի Կայսրութեան ամենէն ահաւոր տեանը, Պիղատոս կը մտածէր հրէաներու խաչուած թագաւորին վրայ: Ինքն ալ հիմա, յետ այնքան յանցաւորներ դատելու, ամբաստանեալ մըն էր, յանցաւոր մը, դատապարտութեան եւ պատիժներու ենթարկուած անմեղ մը: Չինքն ալ կը մեղադրէին, որ Հրէաստանի մէջ աւելի թագաւորի պէս գործած էր քան փոխանորդի, այսինքն իբր թշնամի Կայսեր: Չէր կըրցած ազատել այն անմեղը, պիտի գտնէ՞ր Հոռոմի մէջ աւելի ճարտար կամ աւելի աներկիւղ դատաւոր մը:

Իր անմեղ ըլլալուն վրայ վստահ էր հրէաները եւ Վիտելիոս կը պնդէին թէ՛ յանցաւոր է: Ի՞նչպէս ապացուցանել եւ յաղթանակել տալ ճշմարտութեան: Ի՞նչ է ճշմարտութիւնը:

Իր Կողմի Գործիչ Փրոկուլա կինը, փոխանակ ինքը միտթարելու եւ սիրտ տալու՝ այն-

պիտի խօսակցութիւններ կ'ընէր, որ իր մտքին յուզումը եւ երկիւղը կ'աւելցնէին:

— Ինչ որ քեզի կը պատահի, կ'ըսէր, պատիժն է մեղքիդ, դու գործեցիր՝ երբ թոյլ տուիր որ այն արդարը մեղքուի: Նոյն օրը չուղեցիր խօսքերուս մօտիկ ընել եւ կուրծքիւնդ, խլութիւնդ, վատութիւնդ գրեզ այս խայտառակութեան եւ վրտանդներուն հասցուցին: Այն անմեղին խաչելութիւնը քու մէջդ աճեցուց հրէաներու հանդէպ ատելութիւն: ատելութիւնը գրեզ մղեց մեծագոյն անդթութիւններու եւ հուսկ այս անդթութիւնները գրեզ՝ որ անողոք դատաւոր մըն էիր, վերածեցին զողահար ամբաստանեալի մը: Յիսուս արդար մըն էր եւ զարմանալի չէ որ Աստուած ուզած ըլլայ անոր մահուան հեղինակները պատժել: Հրէաները քու ձեռքովդ պատժեց եւ գրեզ կը պատժէ Ինքնակալին ձեռքով:

Պիղատոս դժկամակութեամբ կը տանէր կնոջ խօսքերուն: Կը դպար որ արդար քան մը կար այն յանդիմանութիւններուն ու վերադրումներուն մէջ, թիւրիմաց կապ մը՝ իր եւ Յիսուսի միջակին մէջ: Բայց միւս կողմէն չէր կրնար եւ չէր ուղեր հաւատալ որ Աստուած մը կայ մարդոց դժբերքը եւ արարքները արձանագրելու զբաղած՝ որպէս զի իր հաւատարմներուն, ջերմեռանդներուն եւ պաշտպանեալներուն կրած անարդարութեան վրէժը լուծէ: Աստուած կրնայ, ա՛ռ առաւելն, իր ողորդութիւնը եղած անարգանքին վրէժը լուծել, համարելով որ Արամազդի՝ զաւակները կարենան երկիր իջնել եւ Հայրը կարենայ նշմարել ինչ որ հոս վարը կը կատարուի: Բայց այն խեղճ, լուսկեաց եւ համակերպած մարդարէն աստուածորդի կամ աստուածներու սերունդ ըլլալու կերպարանք չունէր: Պիղատոս ոչ մէկ խղճի խայթ կը գգար այն թշուառին ունեցած վախճանին մասին, այլ խայթ կը գգար որ չէր կրցած այն առաւօտ ինքզինքը պաշտպանել Սինէտրիոնի գողութիւն վրէժին դէմ, որ, պատրաստակա՞նութիւն եւ ուժ ունեցած չէ՞ր մերժելու իր հեղինակութեան դէմ կատարուած բռնարարութիւնը: Կը գղջար միայն

ծանր նախատինք մը կրած ըլլալուն համար, բայց կը գգար որ այդ նախատինքը կապ ունէր Յիսուսի հետ եւ կարելի չէր հեռացնել այդ յիշատակը, ջնջել յիշողութենէն այն տփույն դէմքը, այն խորհրդաւոր խօսքերը, այն աւելի խորհրդաւոր լռութիւնը:

Չեղբերը լուացած էր պատասխանատուութեան ամէն արատէ մաքրութեամբ պատրանքով, բայց այդ ջուրը անօգուտ եղած էր եւ հիմա պարտական էր լուալ ուրիշ արատներ:

Հարցուցած էր թէ «Ի՞նչ է ճշմարտութիւնը» եւ պատասխան առած չէր, սակայն հիմա իրեն կ'իյնար գտնել տարբերութիւնը ճշմարտին եւ սուտին, իր անմեղութեան ճշմարտութեան եւ հրեաներու ամբաստանութիւններուն ստույթեան:

Պոնտոս Պիղատոս ծնած էր զինուորական ծագում ունեցող Սամիթացի ընտանիքէ մը, բոլորովին զինուորական կրթութիւն առած էր եւ ոչ փիլիսոփայական, հետեւաբար՝ բնաւ հող տարած չէր իմաստասիրական նրբութիւններու եւ տրամասական խաղերու ու ամենեւին մտքէն անցած չէր, մինչեւ այն նշանաւոր օրը, ճշմարտութեան հարցը:

Յանկարծակի բրած էր այդ հարցումը, իրեւ վայրկեանական ներքին ծայնէ մը ներշնչուածի պէս, բայց այդ վայրկեանէն սկսած չէր կրցած ազատիլ այդ մտածութենէն, այդ հարցումէն, այդ տարակոյսէն: Ի՞նչպէս կարելի է վստահութեամբ դանաղանել ճշմարտը՝ երեւոյթէն, ճշմարտը՝ խաբէութենէն, ճշմարտը՝ տարակոյսէն, ճշմարտը՝ սխալէն ու սուտէն:

Պիղատոս սկսած էր մտածել, այսինքն ինքիր մէջ յուզել ներհակ լուծումներ, մտնել հակադրութիւններու եւ հաւաքաբանութիւններու անտառի լաբիրինթոսին մէջ, որո՞ճալ ուրիշներու վճիռները եւ անձնական խորհրդածութիւնները: Անվարժ նման հրահանգներու, անսովոր այս յոգնութիւններուն, իր միտքը շուտով զգաց ծանրութիւնը եւ այդ հակաբնական ճիգէն առաջ եկաւ մտքի կրկնակ հիւսնողութիւնը:

Երուսաղէմի մէջ իմաստասէրներ չկա-

յին, բայց Պիղատոս յիշեց բարեկամ մը՝ որ երկտասարդութեան ատեն Աթէնք ուսած էր եւ զոր շատ անգամ ծաղրած էր իր իմաստասիրական մոլութեան համար: Գիշ մը տաղնապած նամակ մը գրեց, որուն մէջ կ'ըսէր, թէ այն բարբարոս երկրին մէջ ձանձրութենէն փախչելու համար, սկսած էր իմաստասիրական հարցերով զուարճանալ եւ կը խնդրէր իրմէ, որ ա՛յնքան հմուտ էր իմաստասիրական խաղերուն, իր կարծիքն յայտնել ճշմարտութեան հարցին մասին:

Բարեկամը, երկու ամիս վերջ պատասխանեց յունական եզրաբանութեամբ լեցուն երկար նամակով մը, որ Պիղատոսի թուեցաւ առանց կառուցուածքի եւ քիչ ձեռքնտու: Փորձեց առջեւ ելլողին հարցնել, հրեաներու, հոռոմայեցիներու կամ յոյներու այնպէս ինչպէս բրած էր Յիսուսի — Ի՞նչ է ճշմարտութիւնը: Բայց շատերը աղչահար իրեն կը նայէին եւ չէին զիտեր ի՞նչ պատասխանել: Հոռոմայեցի ըստով մը ըսաւ. Միակ ճշմարտութիւնը դու կը ճանչնայ՝ Ծերակոյտին եւ Իշխանին հրամաններն էին: Հրեայ քահանայ մը խորհուրդ տուաւ որ Աստուածաշունչի յունական թարգմանութիւնը կարգայ, ուր բովանդակուած են աստուածային բոլոր ճշմարտութիւնները: Յոյն իմաստակ մը զինքը վստահացուց, որ ճշմարտութիւնը գոյութիւն չունէր. թէ՛ ամէն ինչ կրնար ճշմարտ ըլլալ կամ բոլորովին սուտ՝ անձերու, վայրկեաններու, նպատակներու, եւ պարագաներու համաձայն: Բայց ոչ մէկ պատասխան կարող էր Պիղատոսի միտքը համոզել ու խաղաղել, եւ ո՛րքան աւելի անհնարին կը թուէր որոնումը, ա՛յնքան աւելի կը յամոռէր պատասխան գտնելու իր «Ի՞նչ է ճշմարտութիւնը» հարցումին:

Տարիներու ընթացքին այս տենչը՝ լըկանքի, սեւեռուն զաղափարի վերածուած էր: Իմաստասէրները ըսած էին թէ՛ զգայարաններն ալ կրնան խաբել, թէ՛ իմացականութիւնը շարունակ ենթակայ է մոլորութեան, թէ՛ բանականութիւնը գրեթէ միշտ անկարող է ճշմարտը ձեռք ձգելու:

Ահաբեկած էր գտնուելու աշխարհի մը

մէջ, ուր չկար ապահով միջոց մը ճշմարտութիւնը ճանչնալու: Այս անապահովութեան եւ անստուգութեան յարատեւ զգացումը՝ զինքը մերթ վերացած ու մեկամղձոտ, յաճախ անհանգիստ ու ցասկոտ կ'ընէր: Օրեր կ'ըլլային, որ երկար ժամեր մտածկոտ կ'անցընէր, անխօս ու անհոգ, բայց յետոյ իրեւ ջաւազին քնափութենէ արթնցած՝ պոռալով դուրս կը զեղուր ամէնուն եւ ամէն բանի դէմ, իրաւացի թէ անիրաւ, եւ այն վայրկեաններուն մէջ հրամաններ կու տար, որ երբեմն փշաքաղ կ'ընէին նոյն իսկ ամէնէն վայրագ վեքերանները:

Պիղատոսի բժիշկը, թէ եւ քիչ հոգ տանէր եւ աւելի քիչ սիրէր իր տէրը, նշմարած էր այս անբացատրելի նոպաները եւ փորձեր էր հարցում փորձ ընել Կառավարիչը, սակայն յաջողած էր ոչ հասկնալ եւ ոչ բուժել հիւանդութիւնը: Ընտանիքին յայտնապէս կ'ըսէր թէ՝ Պիղատոս խենթընալու վրայ էր, մանաւաղ թէ այս վայրկեանէն կարելի էր զինքը խենթ նկատել: Ծառաներու զարմանքը եւ Կղոզիա Փրոկուլայի երկիւղը անսահմանօրէն աւելցան՝ երբ նշմարեցին Պիղատոսի նոր հիւանդութիւնը: Ամէն անգամ որ անոր առջեւ խօսուէր յանցանքի կամ ոճիրի մը մասին, խօսակցին կը նայէր սեւեռած եւ չթուլնեցողուն ծայրով կը մըմռար, իրեւ թէ ուզէր մինակը ինքիւն խօսիլ — Ես ի՞նչ կը մտնեմ այս գործին մէջ:

Բայց յետոյ ինքզինքը կը գտնէր ու կը շարունակէր իր բնական ճայնով խօսիլ, տեղեկութիւն ուղեւոր իրեն ներկայացուած արարքի մասին: Դէպի Հռոմ ուղեւորութեան ատեն, պաշտօնէն եւ Երուսաղէմէն յանկարծական աքսորին պատճառած յուզումին հետեւանքով՝ ախտանշանները աւելի եւս ծանրացան եւ կինը մեծամեծ ճիւղեր կ'ընէր զինքը քիչ մը հանդարտեցնելու համար: Գրեթէ ամէնօրեայ էին Պիղատոսի յուզման նոպաները: Երկու տիրող գաղափարներ զինքը կը հալածէին ու կը չարչարէին — Ի՞նչ է ճշմարտութիւնը. Արդեօք յանցաւոր եմ:

Վերջապէս 37ի մարտ ամսու կէսին կըր-

ցաւ նաւել դէպի Իտալիա: Քիչ օրէն Պրինտիվի հասնելով իմացաւ որ այդ ժամանակամիջոցին Տիրերիոս մեռած էր եւ Ծերակոյտը իբր միակ յաջորդ ճանչցած էր Կալիկուլոս Յուսար, Կալիկուլոս կոչուածը:

Գ

Պիղատոս միայն անունով կը ճանչնար Գերմանիկոսի որդին եւ չէր գիտեր թէ ծեր ինքնակալին յեղակարծ մահուան համար ուրախանալու էր թէ ցաւելու:

Հռոմի մէջ պատմեցին իրեն թէ երիտասարդ Կալիկուլոս կը ջանար Ծերակոյտին աչքը մտնել, դամիկը շոյել, հեռացնել կամ պատժել Տիրերիոսի պաշտպանեալները, մէկ խօսքով ժողովուրդին ներկայանալ արդար եւ վեհանք իշխանի մը կերպարանքով:

Պիղատոս պատճառ ունէր յուսալու, որ նոր տէր մը իր թագաւորութեան առաջին օրերուն՝ կը ջանայ քաղցրաբարոյ ու հեղեբեւնալ: Բայց Պիղատոս իր հետ Հռոմ բերած էր այն երկու միացած սեւեռումները, որ կը խանդարէին իր միտքը եւ միշտ աւելի կը լլկէին զինքը ճամբորդութեան մտածկոտ դատարկութիւններէն վերջը: Ո՛ւր է ճշմարտութիւնը, ի՞նչպէս պիտի կարենամ վրայէս սրբել յանցանքի ամէն հետք, պատասխանատուութեան ամէն ստուեր:

Սպասումի անընդհատ կրծումը համառօտելու եւ թեթեւցնելու համար, ինքնակալին իմաց տուաւ Հռոմ հասած ըլլալը, եւ թէ կը խնդրէր ունկնդրութիւն մը ունենալ: Օրեր ու շաբաթներ անցան, բայց Պալատէն ոչ մէկ պատասխան հասաւ: Կալիկուլոս ոչ մէկ աճապարանք ունէր այդ տաղտկալի գործը շուտով լմնցնելու:

Պիղատոս տուն կը փակուէր իր դատին փաստերը պատրաստելու, կամ հոս հոն կը շրջէր քաղաքին փողոցներուն մէջ, բարեւ մուրալով մոռացկոտ բարեկամներէ, ահարկ մը նոր տէրերէն: Յաճախ Փորումի մէջ կանգ կ'առնէր ականջ դնելու, Հրէաստանի կամ Սիւրիոյ, Վիտելիոսի եւ կամ

Կալիկուլոսի վրայ քանի մը տեղեկութիւններ առնելու յոյսով: Եթէ նշանաւոր յանցարարութեան մը, նրբացած խայտառակութեան մը մասին խօսուէր, խօսքին մէջ կը մտնէր եւ պարտք կը համարէր իմացնելու, նոյնիսկ անոնց որ զինքը չէին ճանչնար եւ իրմով չէին զբաղեր, թէ ինքը ամենեւին այն քաղաքը գտնուած չէր, եւ թէ յանցաւորներուն եւ անոնց մեղսակիցներուն հետ բարեկամացած չէր եւ ոչ անոնց մօտ յաճախած:

Ժողովուրդը զարմանքի ու անլստահութեան միջեւ՝ աչքին ծայրով կը նայէր իրեն եւ գրեթէ ամէնքն ալ կոնակ կը դարձնէին իրեն: Պիղատոս կը հետապնդէր այն անձը՝ որ աւելի հեղինակաւոր կը թուէր իրեն եւ կ'աղաչէր որ իրեն մօտիկ ընէ: Իր հակառակորդներուն ներկայացուցած կոյր ու ահաւոր Կառավարիչը չէր. նախանձոտ Վիտելիոսի զրպարտութիւններն էին, նախապաշարուած ու դարչահոտ չուն Հրեաներու տարածախոթութիւնները: Գրեթէ միշտ՝ այլալիւծ եւ տարաժամ հալածիչը՝ տգեղ խօսքերով տմարդօրէն մերժուած էր եւ այդ մերժումները եղկելիւն կասկածները եւ վախը կ'աւելցնէին:

Հռոմի մէջ այլեւս ամէնքն ալ զինքը կը ճանչնային իրեւ շնորհագորակ այսահար մը, իրեւ խելագար մը, որ առաջին հանդիպողէն ճշմարտութեան սահմանը կը պահանջէր:

Ուրիշ սեւեռում մըն ալ վրան եկած էր, ջուրինը: Հազիւ տեսնէր ազդեր մը, աւազան մը, ու եւ չափուան մը, բանջարանոցի ազուգայ մը, անձրեւային ջրհոր մը, պատմութեանը ետեւ կը նետէր եւ ցուցամոլութեամբ կը սկսէր ձեռքերը լուալ: Եթէ դիտող մը ըլլար՝ ձեռքերը ջուրին մէջ, աւելի կը դանդաղէր եւ յետոյ շուրջիններուն ցոյց կու տար թաց եւ մաքուր ափերը, կոռակոչ ընողի հովեր առած: Կղոզիա Փրոկուլոս, որ այլեւս համոզուած էր էրկան յառաջացող խելագարութեան, կը ջանար տունը բռնել իր մօտ. եւ երբ Պիղատոս յաջողէր փախչիլ, հեռուէն կը հետեւէր անոր կամ ծեր հաւատարիմ գերիի մը միջոցով վրան կը հսկէր:

Հասաւ, վերջապէս, սպասած ունկնդրութեան օրը: Երիտասարդ ինքնակալը ընդունեցաւ զինքը առանձին սենեակի մը մէջ, առանց վիշտերու եւ սառն դէմքով: Պիղատոս, որ ամիսներէ վեր այդ բոպէին կը սպասէր, սկսաւ երկար եւ չփոթ պատմութիւնն ընել իր Հրէաստանի կառավարութեան, Հրեաներու նենդութիւններուն ու ապստամբութիւններուն, Յիսուս Նազովրեցիին դատաւարութեան, որ ծանրացուցած էր իր եւ Երուսաղէմի Պետերուն միջեւ հակառակութիւնները, Վիտելիոսի չարամբութեան եւ նախանձին: Կալիկուլոս ճանձրացածի ու ցրուածի կերպարանքով մօտիկ ըրաւ Կառավարիչին յոգնեցուցիչ ջատագովութեանը եւ հուսկ ընդհատեց.

— Ըսածներուդ փաստեր ունի՞ս: Հրէաստանի մէջ գործածներուդ վիշտեր բերա՞ծ ես: Ունի՞ս Տիրերիոսի նամակները, որոնցմով այդ ժողովուրդին ջարդը կը հրամայէ: Պիղատոս պատասխանեց պիշ նայելով իր դատաւորին.

— Ո՛չ վիշտեր եւ ո՛չ նամակներ ունիմ: Բայց կը հաւատա՞մ որ ճշմարտութիւնը խօսուած կամ գրուած բառերու մէջ գրտնուի: Օր մը մարդու մը, ամբաստանեալի մը հարցուցի «Ի՞նչ է ճշմարտութիւնը», պատասխան չտուաւ եւ յանձն առաւ մեռնիլ: Կ'ըսէին որ աստուծոյ մը որդին է եւ գուցէ, այդ լուծիւնը աւելի սոսկալի պատասխան էր զոր կրնար ինծի տալ: Գիտես դուն, Կեսար, որ Հռոմի եւ աշխարհիս վրայ կ'իշխես, ի՞նչ է ճշմարտութիւնը: Կալիկուլոս հիմա ուշադրութեամբ կը դիտէր քիչ մը ափշած, քիչ մը զուարճացած:

— Իմաստասիրական վարժարանի մէջ չենք եւ ճշմարտութեան դադանքը գտնելու հարց չկայ: Յիշէ՛ որ հոս կը գտնուիս պատասխանելու եւ ոչ հարցնելու համար: Կ'ընդունի՞ս ապստամբները պատժելու մէջ չափազանցած ըլլալը, յանցաւորներու հետ անմեղներ ապանել տուած ըլլալը, զինաթափ զիւղացիներու բազմութիւն մը որ Հռոմի դէմ ապստամբելու ոչ մէկ նշան կու տային, ջարդել տուած ըլլալը:

— Ըսածներուդ նման դէպքեր պատահեցան Հրէաստանի մէջ — ըսաւ Պիղատոս —

բայց ինչո՞ւ համար ես պիտի ըլլամ անոնց պատասխանատուն: Հրեայ ցեղը սուտի եւ զրպարտութեան հակամէտ է, Լուկիոս Վիտելիոս իմ թշնամիս է, Կայիափա Քահանայապետը իմ թշնամիս էր, Երուսաղէմի ժողովուրդը զիս կ'ատէր: Եթէ Հրեաները հոռմէական սուրերու դէմ յարձակեցան՝ ե՞ս եմ արդեօք պատասխանատուն: Եթէ անմեղները անխոհեմութեամբ իրենց արիւնը ոճրագործներու արիւնին խառնեցին՝ մի-թէ ի՞մ գլխուս վրայ պիտի թափի այդ արիւնը: Կրնայի՞ր ամէն տեղ աչք ունենալ, ամէն վայրկեան ներկայ ըլլալ: Հազար բան խափանած եմ, հազար բան անդիտացած, եւ կ'ուզես որ այդ ամէնուն հաշի՞ւ տամ: Մէկ անգամ միայն ստիպուեցայ անբանացած ժողովուրդին շնորհել անմեղի մը կեանքը, բայց այդ անգամ ես ուղեցի անմեղութիւնս հոչակել եւ ինքզինքս ամէն յանցանքէ արդարացնել: Կառավարատան դրան վրայ, ի տես բազմութեան, ձեռքերս լուացի, ամէնուն հասկցնելու եւ յիշեցնելու համար թէ՛ ես պատասխանատուն չեմ այն արդարին խաչելութեան: Ո՞վ կրնայ, ուրեմն, զիս ամբաստանել, ո՞վ կրնայ պատժել զանիկա՝ որ մաքուր ձեռքեր ունի:

Այս կէտին՝ Ինքնակալը հասկցաւ որ Պիղատոսի խելքը ամբողջապէս տեղը չէր եւ զրեթէ կարեկցեցաւ: Խորհեցաւ թէ դատաստանի սարսափը, Հրեաներու ջարդարարին միտքը խանդարած էր եւ վճռեց վերջ տալ անհաճոյ խօսակցութեան:

— Մի՛ վախեր, — ըսաւ, — չեմ ուզեր այն երկմիտ եւ կամակոր ժողովուրդին չափազանց դոհունակութիւն տալ: Չեմ կըրնար սակայն անդէտ ձեւանալ դէմդ բարձրացող ձայներուն: Մաղիդ պիտի չգալին եւ ոչ սեստերս մը պիտի տուժես, բայց լաւ պիտի ըլլայ որ օդ փոխես: Այլեւս Փոքր Ասիա պիտի չվերադառնաս, եւ ոչ Հռոմ պիտի մնաս, ուր կը վխտան ու կը զեղուն չափէն աւելի Հրեաները: Քեզի պիտի իմացնեմ թէ այսուհետեւ Կայսրութեան ո՛ր գաւառը պիտի ապրիս: Գնա՛ հանդիստ սրտով, Կեսար խիստ չէ անոնց հանդէպ, որ խստութեամբ կը պաշտպանեն Հռոմի իրաւունքները:

Պիղատոս հասկցաւ որ աքսորի վճիռ մըն էր եւ կ'ուզէր խօսիլ, բայց Կալիկուլա բրտօրէն արձակեց եւ դուրս առաջնորդել տուաւ հաւատարիմ Մուքրոնէի ձեռքով:

Քիչ օր յետոյ հասաւ Ինքնակալին հրամանը, Պիղատոս անմիջապէս Գաղղիա մեկնելու էր եւ հաստատուելու Վիէն, Ալլոպրոճիներու երբեմնի մայրաքաղաքը, զոր Օգոստոս ու Տիրերիոս այնպէս նորոգել տուած էին, որ Լիոնէն վերջ՝ անդրալպեան հոռմէական գեղեցկագոյն գաղութներէն մէկն էր եղած:

Ամբան վերջը, պաշտօնադուրկ Կառավարիչը՝ Կղոդիա Փրոկուլա կնոջ հետ արդէն Հռոդանոսի ամերուն վրայ կը դառնէր:

Դ

Մեղմ դատապարտութիւնը, սակայն, չէր կրցած բուժել սեւեռումները, որ վերջին դէպքերէն ետք աւելի եւ ծանրանալով՝ զինքը դարձուցած էին բոլորովին տարբեր էակ մը անկէ՝ որ ապրիլեան ճակատագրական առաւօտ մը նստած էր դատելու հրեաներու լռակեաց թաղաւորը:

Աքսոր մեկնելէն առաջ ամէն գնով ուզած էր խորհուրդ հարցնել նոյն ատենուան Հռոմի հոչակաւոր իմաստասէրին՝ Լուկիոս Աննէոս Սենեկայի: Հաղիւ ճանչցած՝ Պիղատոս անոր ուղղեց յաւիտենական եւ յուսարեկ հարցումը — Ի՞նչ է ճշմարտութիւնը:

Բանիբուն, գրադէտ Ստոյիկեանի պատասխանը կարճ եղաւ ու կտրուկ: «Ո՛րք, որքան կ'ապրի, կրնայ զիտնալ թէ ի՞նչ է ճշմարտութիւնը եւ թէ ի՞նչպէս զանազանելու է ճշմարիտը սուտէն: Մինչեւ որ մարդուն միտքը փակուած է մարմնի անթափանց բանտին մէջ, անկարող է ըմբռնելու էակին իսկութիւնը, տիեզերքի գաղտնիքը, պարզ եւ աստուածային Բացարձակը: Մահուընէ վերջը՝ միտքը կը վերստանայ իր կատարեալ պայծառութիւնը եւ առաքինութիւնները՝ որ այսօր մթաղնած են եւ կամ խեղդուած:

«Պիղատոս իրաւացի կերպով կը հաւատարիմ թէ իմաստասիրութիւնը հոմանիշ է մահուան: Գիտնալու համար թէ ի՞նչ է ճշմարտութիւնը՝ անհրաժեշտ է մեռնիլ: Եթէ կ'աճապարես հարցումիդ պատասխանն առնել, զիտես թէ որն է համառօտ ճամբան»:

Եւ որչափ աղաչեց, իմաստասէրը չուղեց ըսածին վրայ բառ մըն ալ աւելցնել: Բայց Պիղատոս բնաւ չմոռցաւ Սենեկայի չարաչուք եւ լակոնական պատասխանը:

Վիէնի մէջ ոչ ոք ուղեց ճանչնալ, եւ միայն բնազդական իմաստութեան մնացորդով մը՝ կը հանդուրժէր Կղոդիա Փրոկուլայի ընկերութեան:

Մտքի հիւանդութիւնը, որ այլեւս անդարմանելի էր, անտանելի կը դարձնէր օրերը, եւ անքուն՝ գիշերները: Միշտ աւելի յաճախ մութին մէջ կը տեսնէր Յիսուսի քրտնաթաթաւ եւ արիւնաներկ դէմքը. — Պատասխանատու չեմ այդ արիւնին, — կը գոչէր, ձեռք ձեռք կը շիջէ՝ կարծես ուղեով անգամ մըն ալ լուալ:

Օրուան առաջին լուսարացին՝ կը փախչէր անկողինէն, սենեակէն, տունէն, քաղաքէն. եւ բոլորովին փաթթուած հին պատմութեան մէջ՝ մեծաքայլ կը վազէր դատարկ եւ արձագանգող փողոցներէն, ապաստանելու համար Վիէնի մօտ բարձրացող լեռները, կամ սրբնթաց Հռոդանոսի ամերը: Եւ այս մենաւոր փախուստներուն ատեն՝ կը մտածէր իր կեանքի պատահարներու վրայ, Գերմանական ռազմադաշտերուն մէջ անցուցած երջանիկ երիտասարդութեանը եւ կը տեսնէր մոռալ պատկերները Տիրերիոսի, Սէնոսի, Կալիկուլայի եւ Սենեկայի, Ինքնակալին պատկերը՝ որ զինքը դատապարտած էր աքսորի, Սենեկային՝ որ դատապարտած էր մահուան: Եւ շարունակ կը վերադառնար արիւնոտ դէմքը Անոր՝ որ չէր ուզած պատասխանել ամենածանր հարցումին: Ինչո՞ւ արդեօք այդ խորհրդաւոր թաղաւորը կը շարունակէր զինքը հալածել: Արդեօք ինքը չէ՞ր, Պիղատոսը, միակը՝ որ հրապարակաւ ճանչցեր էր իր թաղաւորութիւնը, ի հեճուկս յամառ եւ կատաղի քահանաներուն:

Չուր տեղը, Պիղատոս Երուսաղէմի եւ Հռոմի մէջ անթիւ անդամներ մարդոց առջեւ լուացած էր իր ձեռքերը: Չէին հաւատար իր անմեղութեան, եւ կ'ուղէին վճարել տալ արիւնը՝ զոր թափած չէր: Կեանքը իր ուժերէն վեր չարչարանք մը կը դառնար. Կալիկուլա աւելի գթած պիտի ըլլար, եթէ աքսորի տեղ մահուան դատապարտած ըլլար զինքը: Գոնէ կարենար լուծել զինքը տառապեցնող հարցերէն մէկը, որ իր խաղաղութիւնը եւ ապրելու ուրախութիւնը վերցուցած էր: Գոնէ առաջինը, ամէնէն կարեւորը մարդուն համար — Ի՞նչ է ճշմարտութիւնը:

Օր մը, երբ սովորականէն աւելի ընկճուած էր այս տաժանելի մտածութիւններով, ինքզինքը գտաւ անհարթ եւ անմարդի բարձրաւանդակի մը գագաթը, հրաբխային ծաղում ունեցող այն լճակներէն մէկուն առջեւ, որ այնքան յաճախագիտ են Ալպեաններուն եւ իրենց լեռնագոտիներուն մէջ: Ապրիլեան լուսաւոր ու խաղաղ առաւօտ մըն էր, պայծառ օդ, պայծառագոյն՝ ջուրը: Լճակը գրեթէ կատարեալ բոլորակ մը, կը ցոլացնէր երկնքի պարզութիւնը եւ կը նմանէր աստուածներու ծարաւին համար պատրաստուած ընդարձակ բաժակի մը: Պիղատոս, որ առաջին անգամ կը հանդիպէր անոր, դմայլած էր դիտելու եւ տարտամօրէն յիշեց պղինձէ այն կլոր կոնքը, զոր ուրիշ ապրիլի հեռաւոր առաւօտ մը, գետի մը եզերքին՝ իր առջեւ դրած էր, որպէս զի ձեռքերը լուայ:

Եւ մինչդեռ այսպէս սեւեռուն կեցած էր, վերջիշելով այն ժամը, որ իր տառապանքներու սկիզբն էր եղած, միտքն ինկան կրակէ տառերով զրուած Սենեկայի խօսքերը. «Գիտնալու համար՝ թէ ի՞նչ է ճշմարտութիւնը, անհրաժեշտ է մեռնիլ»:

Սաղաղ ու հանդիսաւոր շարժումով մը՝ Պիղատոս հանեց ծանր պատմութեանը եւ կօշիկները: Յետոյ մօտեցաւ ջինջ լճակի եզերքին, իսկ ջուրերուն վերեւ դուրս ցցուած ժայռի մը վրայ ելաւ եւ անխօս՝ խորասուզուեցաւ այն լռասէր կապոյտին մէջ: